

GÜVÂHÎ, AKŞEMSETTİN, MONTAIGNE, FREUD, DOSTOYEVSKİ VE NÂBÎ DİYOR Kİ: ÇOCUĞUNUZU İŞTE BÖYLE EĞİTİN

Dursun Ali TÖKEL

Bugünlerde okuduğum bir kitap vesilesiyle çocukluğuma, hemen iki yılda bir taşıdığımız için bir mekân hafızası geliştiremediğim o sisli puslu günlere gittim. Stefan Zweig'in *Montaigne* adlı türünün şaheserlerinden biri olan biyografisini okuyorum. Montaigne'in çocukluğunda aldığı olağanüstü eğitimin anlatıldığı bölümdeki bir anekdot, beni çocukluk çağımın sabah uyandırılma anlarına götürdü. Benzerliğe şaşıtm. Bu vesileyle sadece çocukluğuma gitmedim; insan eğitiminin ne denli büyük bir özen, sabır ve dikkat isteğini gösteren başka metinlere zihinsel bir yolculuk da yaptım.

Montaigne'yi okurken birden çocukluğuma, oradan Güvahi'nin *Pendname*'sindeki Behlül Dâna ile ilgili, çocuk eğitimin ne meşakkatli bir iş olduğunu vurgulayan kıssasına; oradan Evliya Çelebi'nin anlattığı, Akşemseddin'in çocuk eğitimiyle ilgili olağanüstü buluşuna; oradan Freud'un çocukluk çağında babasının çok özel çocuk eğitimi hassasiyetine; Freud'un bu hayat sahnesiyle benzerlik gösteren Rasim Özdenören'in çocukluğunda babasının ilginç bir buluşuna; oradan da Dostoyevski'nin *Karamazov Kardeşler*'indeki bir okul hatırasına, bu vesileyle Leon Sciaky'in Osmanlı Selanik'inin son zamanlarında Yahudi ve Fransız okullarındaki yepyeni eğitim metotlarına ve bütün bunların eşliğinde sanki bütün benliğimle Nâbî'nin çocuk eğitimi kervanındaki o hassas yolculuğuna katıldım.

“Bana Evlenmeden Gelecektin!..”

Çocuk eğitimine ne zaman başlanacağı meselesi bütün toplumlarda cevabı aranan en temel sorulardan biridir. Anne karnında mı, beşikte mi, ana kucağında mı, okul sıralarında mı? Altmış aylıkken mi, yetmiş iki aylıkken veya çok daha önceleri mi? Bu soruya en çarpıcı cevaplardan biri, hacmi küçük ama içeriği muazzam şu küçük fıkra ile verilmiş:

Kadının birisi kucagında çocuğuyla bir *bilgeye* gitmiş ve çocuğunu eğitmek istediği, ne yapması gerektiği sormuş. Bilge de hemen cevap vermek yerine hafifçe gülümsemiş. Bunun üzerine kadıncağız: “Kusura bakmayın efendim, çok mu erken davrandım acaba?” diye sormuş mahcup bir edayla. Bu sefer yüzünde kaygılı bir ifadeyle gözlerini çocuktan ayırarak kadına çeviren bilge demiş ki ağır, tok ve hikmet dolu bir ses tonuyla: “Hayır erken davranmadınız, aksine çok geç kalmışsınız; siz bana evlenmeden gelecektiniz!”

Çocuğunun eğitmek telaşına düşmeyen bir anne baba, nesillerini eğitmek politikaları geliştirmeyen bir devlet yoktur herhâlde. “Saldım çayıra, Mevlam kayıra” sözü eğer, Nil’in azgın sularına bir sepet içinde yavrusunu bırakmak zorunda kalan Hz. Musa’nın annesi gibi çaresizliğin zehirli oklarına muhatap değilse ve bu salma işi bir vahiy üzerine bina edilmemişse tamamen neme lazımcılığı, sorumsuzluğu anlatır. Hepimizde canımızdan bir parça olan yavrularımızı “nasıl olurda en mükemmel şekilde eğitiriz” kaygısı vardır ve bu kaygı doğuştan gelmez: “*Hepimiz çocuklarımızın neşeli, mutlu, başarılı, koyla iletişime giren, kendini ifade edebilen, aklını en iyi şekilde kullanan, nazik ve iyi kalpli, ailesine ve inançlarına bağlı, kısacası sağlıklı kişiler olarak yetiştirmek isteriz. Bunun sağlanmasında ailenin payı büyüktür. Onlara yapacağımız yatırımlar bunu belirleyecektir. Yatırım derken maddi masrafi kastetmiyorum. Çocuklarımıza ayıracağımız zaman, göstereceğimiz ilgi ve sevgiden bahsediyorum.*”¹

Soru / sorun şudur: Bu eğitim ne şekilde yapılacaktır? Ona ayıracağımız zaman, sevgi ve ilginin ölçüsü nedir? Herkes kendi eğitim anlayışını mı uygulamalıdır yoksa eğitim işi tamamen ait olunan grubun, dinin, devletin, cemaatin eline mi bırakılmalıdır. Eğitimde asıl söz sahibi kim olmalıdır, anne-baba mı, ait olunan sınıf lideri mi, devlet mi? Bunlar ezeli sorulardır. Cevapları insanlığın eğitim tarihinin hemen her dönemin aranmış, aranmaya devam etmektedir.

Bütün bu sorulara cevap vermenin bu yazının sınırlarını aşacağı muhakkak. Ama girişte de belirttiğim gibi, çocuk eğitiminde çok orijinal yöntemler uygulayan bazı şahsiyetlerden ve onların o olağanüstü yönteminden bahsetmek istiyorum. Düşünceleriyle bugün bile insanlığı hâlâ etkilemeye devam eden bazı ünlü insanlar, çocukluk çağlarındaki çok özenli eğitim tekniklerine muhatap olmuşlar. Bizler keşke bunları daha önce bilişeydik. Divan edebiyatı veya klasik edebiyat metinlerimizi keşke bu gözlerle de okuyabiliydik. Okuyabilseydik Sümbül-zâde Vehbi’nin şu mecazlar ve hikmetler dolu mısraları hakikat olacaktı:

“*Aradıkça dil-i pür-cûşda ma'nâ bulunur
Ka'r-ı deryâda niçe gevher-i yektâ bulunur*”²

1 Sefa Saygılı, *Çocuklarda Davranış Bozuklukları*, Elit Yay., İstanbul 2004, s. 7.

2 *Sümbülzâde Vehbî Divanı*, (Haz: Ahmet Yenikale), <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10651,sunbul-zade-vehbipdf.pdf>, s. 530.

“Aradıkça coşkun gönüllerde ne manalar bulunur! Denizlerin diplerinde ne eşsiz cevherler bulunur!”

Çocuğu Sabahleyin Nasıl Uyandırmalı

Önce kendi çocukluk anımdan başlamak istiyorum. Bir anne babadan on iki kardeşiz. Doğal olarak evimiz her zaman kalabalıktı. Bir oda da dört-beş kardeş yatardık. Babam ilkokul diplomasını kırk beş yaşında almış, resmî eğitimi olmayan ama klasik ilimleri çocukluğunda ve gençliğinde eski tip mekteplerde almış alim bir şahsiyetti. Onca çocuğa rağmen onu evde bir defa olsun sinirli görmedim. Bir çocuğuna olsun bir fiske vurduğuna şahit olmadım. Onca çocukla, onca kıt imkânlarla bunu nasıl başardığını hiçbir zaman anlamadım. İnsanlara karşı, çocuklarına karşı bu kadar hassas bir anlayışı hangi eğitim düzeneğiyle kazandığını hiçbir vakit çözemedim.

Babam, her zaman olduğu gibi kış sabahları da erkenden kalkar, sobayı yakar ev ısınmaya başlayınca herkesi kahvaltıya kaldırmak için kendine has bir yöntem kullanırdı. Annemi hep sessiz bir insan olarak hatırlıyorum, çocukluğumda sesini çok az duyduğumu söyleyebilirim. Sonsuz bir sabır ve sevecenlikle kendine düşen anne rolünü mükemmelen ifa eden annemiz babama karşı da aynı sessizliğini muhafaza ederdi. Sabahları bizi hep babam kaldırırdı. Ama “hadi kalkın, kahvaltı hazır!” diye bağırarak değil. Hemen bütün kardeşler mışıl mışıl uykudayken derinden bir şarkı sesi gelmeye başladılar. Babam bizleri, evde olduğu sabahlar daima ya ilahi ya türkü ya bir kaside ya da bir gazel okuyarak uyandırdı. Babamın, dinleyen herkesi derinden etkileyen o güzel sesi, evin içinde yavaş yavaş yükselmeye başlar ve biraz sonra her yeri uhrevi nağmeler kaplardı.

Bizleri uyandırırken neden böyle bir yöntem kullanırdı? Bunu o zamanlar bilmiyorduk, ama şüphesiz bu, hepimizin hoşuna gidiyordu. Sabahları çocuklarınızı uyandırırken “hadi yavruçuğum sabah oldu, hadi canım kahvaltı hazır...” vb. sevgi dolu sözlerle kaldırırdı diyor şimdilerde uzmanlar. Çocuğun ruhi gelişiminin, güne adaptesinin daha iyi olması için. Ama hemen hiç modern eğitim görmeyen babam bunları nereden biliyor olabilirdi ki? Onun kaynaklarını öğrenemedim, bizimle çok az konuşurdu, konuştuğu zaman da bir çocuk olarak değil, sanki yaşdaşı bir insan gibi muamele ederdi. Ve bize her zaman saygıyla yaklaşırdı. Bizlere daima çok önemli insanlar olduğumuz izlenimini verdirirdi. Bunu her zaman gözlemledim. Yıllar sonra insan eğitimiyle ilgili kitaplar okudukça babamın modern ilimlerin ulaştığı insan eğitime tekniklerini aslında çok önceleri bildiğini fark ettim. Tanpınar’ın dediği gibi “*onlar benim bilmediğim, mahrum bulunduğum bir hayat kaynağına sahiptir.*”³

Rollo May’in çocuk eğitiminde *önem verme hissi* dikkate alınmadığında ne olacağına ilişkin şu cümlelerini okuyunca babamı bir defa yeniden takdir ettim: “*Önem*

3 Ahmet Hamdi Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Dergâh Yay., İstanbul 2005, s. 56-57.

hissi kaybolduğunda, kişi önemin yerini doldurabilmek için dikkatini gücün farklı ve genellikle sapkın veya nevrortik formlarına yönlendirir... Şiddet veya buna yakın eylemler kişiye bir önemsenme, değerli olma, güç hissi verir (o duygunun asıl duygunun yerine geçip geçmediği o anda önemli değildir) bu da bireye bir önem hissi verir... Hiçbir insan önemli olduğu hissi olmadan uzun süre var olamaz... Birçok şiddet eyleminin altında, bu önem hissini olmaması ve bunun mücadelesi yatar.”⁴

İşte Zweig’in Montaigne’ini okurken bu çocukluk hatıralarım birden depreşti. Zweig’in anlattığına göre Montaigne de aynı hassas kaygılarla yetiştirilmiş.

Montaigne’in Çok Özel Eğitimi

Denemeleriyle hâlâ insanlığa ışık tutan Montaigne baba tarafından çok özel bir eğitime tabi tutulan insanlardan biriydi. Zweig’e göre Montaigne, olağanüstü özen gösterilen bir eğitim süreci geçirmişti. 16. yüzyılın bu deha sahibi deneme yazarı, şöhretini sağlayan o muhteşem bilgi ve birikimini çoklukla geçirdiği o devir için olağan dışı eğitim hayatına borçluydu.

Onun doğduğu çağda (16. yüzyıl) asiller çocuklarını özel hocalar, zengin ve şatafatlı ortamlar, özel hizmetçi ve bakıcılar eşliğinde büyütür ve onların birer asilzade olmalarını sağlamaya çalışırlar. Bunun doğal sonucu çocuk tamamen halktan kopuk bir hayat yaşardı. Ama Montaigne’in babası tam tersini yaptı: “*Bilgin, hümanist dostlarını davet ederek oğlunun daha başlangıçtan gerek insani gerek toplumsal anlamda olağanüstü bir eğitime sahip olabilmesi için izlenebilecek en iyi yöntem konusunu tartışır; o dönem için gerçekten şaşırtıcı olan bu özen, bazı bakımlardan modern görüşlere son derece uymaktadır. İşin başlangıç evresi bile şaşırtıcıdır. Çocuk, daha beşikteyken ve ana sütünden kesilmezden önce, başka aristokrat evlerinde olduğu gibi şatoya bir sütanne getirilecek yerde, Montaigne Şatosu’ndan uzaklaştırılır ve en alt kesimden insanların, Montaignelerin derebeylik sınırları içinde kalan ufacak bir köyde yaşayan yoksul bir oduncu ailesinin yanına verilir.”⁵*

O güne kadar örneği görülmeyen böyle bir eğitim yöntemiyle Montaigne’in babası neyi amaçlamaktadır? “*Babanın böyle davranmaktaki amacı, oğlunun frugalité et austérité, yani sadelik ve azla yetinirlik yolunda eğitilmesinin, bedensel bakımdan da sağlıklı olmasının yanı sıra, o zamanlar için anlaşılabilmesi nerdeyse olanaksız bir demokratik eğilim doğrultusunda, daha en başından ‘halka ve yardımımızı gereksinen insanların yaşam koşullarına yakınlaşarak’ yetişmesiydi.”⁶*

4 Rollo May, *Güç ve Masumiyet: Şiddetin Kökenleri Üzerine Bir İnceleme*, (Çev: Mihriban Doğan), Say Yay., İstanbul 2013, s. 35-36.

5 Stefan Zweig, *Montaigne*, (Çev: Ahmed Cemal), Can Yay., İstanbul 2012, s. 38.

6 *age.*, s. 38.

Montaigne'in babasının, oğlunun çok özel bir eğitim alma arzusundaki sınırsız arayış ve farklılık bununla da sınırlı kalmaz. Montaigne'i çok özel yöntemlerle eğitmeye karar veren babası, üç yıl sonra oğlunu köyden şatoya getirir. Çocuk son derece gülbüz ve sağlıklıdır. Şimdi de sıra çocuğun kültür, dil ve ruh eğitimine gelmiştir. Montaigne'in babası çocuğu için nasıl bir eğitim düşünmüyordu? Şöyle: “*Oğlunu vaktini zar oyunlarıyla, şarap içmekle, ava çıkmakla geçiren tembel bir soylu ya da para kazanmaktan başka bir şey düşünmeyen bir tacir yapmama konusunda daha baştan kesin kararlıdır.*”⁷ Peki, nasıl bir eğitim için uğraşıyordu? Şöyle:

“*Onun oğlu, ruhsal üstünlükleriyle, eğitim ve kültürleriyle kralların danışma meclislerinde zamanın kaderini belirleyenlerin, sözleriyle olayları etkileyenlerin, en gin bir dünyayı taşraya yeğleyenlerin oluşturdukları en yüksek çevrelere girmelidir.*”⁸ Montaigne'in hayatına baktığımızda babasının o daha doğduğunda tasarladığı bütün hedeflere bir bir ulaştığını görüyoruz.

Babanın *tuhaf* eğitim anlayışı bununla da bitmez. Çok yüksek paralar ödeyerek Almanya'dan bilginler getirtir. Bunların tek kelime bile Fransızca bilmemesine dikkat eder. Bu bilginler Montaigne'i sadece Latince ile eğitirler. Şatoda Latince dışında dil konuşulması yasaklanır. Herkes Montaigne ile muhatapken Fransızca değil Latince kelimeler ortalığı kaplar. Böylece Montaigne eğitimin en başında *o devir için dillerin anası*, klasik Latinceyi mükemmelen öğrenir. Fransızca'yı daha sonraları öğrenmeye başlar. Baba, bununla neyi amaçlamaktadır? “*İstenen sonuç, bu yöntemle kolayca elde edilir; geleceğin büyük Fransız yazarı, altı yaşında ana dilinde tek bir cümleyi bile beceremezken, kitapsız, dilbilgisiz ve herhangi bir zorlama olmaksızın, 'dayaksız ve gözyaşsız', Latinceyi en arı ve en yetkin düzeyde konuşmayı öğrenir.*”⁹

Montaigne'in çocukluk çağlarında sabahları uyandırılırken uygulanan yöntem gerçekten şaşırtıcı ve bugün bile hayranlık uyandıracak bir hassasiyetin sonucudur. Sabahları, ister okul için, ister kahvaltı veya başka bir durum için çocuklarını yataklarından kaldıran anne babaların bu *özel kaldırma seansını* muhakkak duymalarını isterim:

“*Büyük bir olasılıkla eğitimcilerden biri sabahları 'ansızın ve zorla' uykudan uyandırmanın, 'çocukların hassas beyni' için zararlı olduğu yolunda bir görüş bildirmişti. Bu nedenle, çocuğun sinir sisteminin bu ufacak sarsıntıdan bile uzak kalmasını sağlayacak bir yöntem geliştirilmişti: Michel de Montaigne, küçük yatağından her gün müzikle uyandırılıyordu. Flüt ya da keman sanatçıları yatağın çevresinde, kendilerine işaret verinceye kadar bekliyor, ondan sonra da uyuyan Michel'i düşle-*

7 Stefan Zweig, *Montaigne*, s. 40.

8 *age.*, s. 40

9 *age.*, s. 41.

rinden gerçeğe yumuşacık geçirebilmek için bir ezgi çalmaya başlıyorlardı. Bu hassas âdet, büyük bir özenle sürdürülüyordu.”¹⁰

“Bireysel iradenin eğitilmesine yönelik bu bilinçli tutum”un derin ve engin izleri “ön yargıya değil, yargıya ulaşmaya çalışan” Montaigne’i hayatı boyu takip etti ve bu özel eğitim onun özgün ve hiçbir otoriteye boyun eğmeyen özgür bir insan olmasında çok önemli katkılar sundu. Şimdi bizler kendimize bakalım. Hangimiz çocuklarımızı eğitmede böylesine bir hassasiyeti benimseyebiliriz? Bırakın benimsemeyi acaba bunun düşüncesine olsun tahammül edebilir miyiz?

Babamın, bizleri neden sabahları müzik eşliğinde kaldırdığını *Montaigne*’i, daha doğrusu Zweig’i okuyunca anladım. Zihinsel yolculuğum bununla da kalmadı. Birden Freud’un biyografisinde çocukluk çağlarının anlatıldığı sayfalardaki bazı hatıralarıma gittim. Bu anekdotu da burada anmak istedim. Ola ki okuyucularımız kendi çocuklarını yetiştirirken bu olağanüstü özeni gösterirler.

Freud’un Çocukluğundan Çok Özel Eğitim Sahneleri

Freud, annesinin gözdesidir. Bir seferinde kirli ellerle bir koltuğu lekelemiş, ama büyüyünce büyük adam olacağı ve sonra ona çok daha iyi bir koltuk alacağı vaadiyle annesini teselli etmiş ve annesi de oğluna güvenmişti. Freud’un biyografisini yazan Ernest Jones bu hatırayı naklettikten sonra şunu söylüyor: “Bu, sevginin saldırganlıktan daha güçlü olduğunun göstergesidir.”¹¹ Freud’un babası da tıpkı Montaigne’in babası gibi ilginç bir kişiliktir ve Freud daha çok küçükken onu kendine has sıra dışı eğitim teknikleri kullanır:

“Beş yaşındayken babası, renkli resimleri yırtarak eğlenmeleri biçiminde muzip bir öneriyle ona ve küçük kız kardeşine bir kitap uzattı... Bu tuhaf bir eğitim biçimiydi, ama etkili oldu. Freud daha sonra bu olayı yaşamının ilk tutkusuyla ilişkilendirdi, kitap toplama ve sahip olma.”¹²

Freud’un annesinin Freud’a bizzat uygulayarak gösterdiği ölüm deneyimi ise bambaşka bir eğitim şeklidir: “*Diğer bir anı, altı yaşındayken, annesinin onu topraktan yapıldığımızı, dolayısıyla toprağa dönmemiz gerektiğine inandırmasıyla ilgiliydi.*

10 Stefan Zweig, *Montaigne*, s. 42.

11 Ernest Jones, *Freud Hayatı ve Eserleri* (Emre Kapkın-Ayşen Tekşen Kapkın), Kabalcı Yay., İstanbul 2003, s. 43.

12 Ernest Jones, *Freud Hayatı ve Eserleri*, s. 44. Rasim Özdenören’le yapılmış bir söyleşi de okumuştum, ama bütün aramalarıma rağmen kaynağını bulamadım. Rasim Bey de kendi çocukluğunu anlattığı bir hatırasında babalarının onlara *kâğıt yırtma hazzını* tatmaları için eski telefon rehberlerini getirdiğini ve kendilerinin de bu kâğıtları büyük bir zevkle yırttıklarını söylüyordu. Çocukların kitap sayfalarını yırtma isteği hepimizin malumudur. Rasim Bey’in babasının bu keşif bence olağanüstü bir hassasiyeti ve çocuğa önem vermeyi gösteriyor. Freud’un anlattığına göre bu eylem biçiminin ileride çocukları kitap okumaya ve kitap toplamaya sevk etmesi de çok ilginç bir detaydır.

Bu istenmeyen açıklamaya ilişkin kuşkularını ifade ettiğinde annesi ellerini ovaladı ve ortaya çıkan koyu renkli deri parçacıklarını yapıldığımız toprağın örneği olarak gösterdi. Şaşkınlığı sınırsızdı ve ilk kez kaçınılmaz olanın anlamını yakaladı. Bunu şöyle anlatır: Yavaş yavaş sonraları 'Doğaya bir ölüm borçlusun' sözcükleriyle anıldığını işiteceğim fikrini kabullendim.”¹³

Freud, daha sonraları bir baba olduğunda da çocuklarının eğitimi konusunda son derece titiz davranır. “*Freud, insanın asla kesinti yapmaması gereken üç şey olduğunu söylerdi: Sağlık, eğitim ve seyahat. Onlara her zaman iyi giysiler alınmasının, çocukların özsaygıları için önemli olduğunu da belirtmişti.*”¹⁴

Freud’un çocuklarının bilhassa mali konularındaki eğitimine ve bilhassa bu konunun insan ilişkilerindeki hassas durumuna gösterdiği özeni şu örnek çok iyi açıklar: “*Çocuklarına istedikleri her şeyi verdi ve hiçbirinin Freud’un cömertliğini kötüye kullanmaması onların olumlu kişiliklere sahip olduklarını gösterir. Öte yandan düşünceliliği ve adalet duygusuyla, çocuklarının arkadaşlarının mali durumunu da hesaba katardı. Bu en çok, en yakın arkadaşı meteliksiz bir genç olan büyük oğlu söz konusu olduğunda gerekliydi. İkisi birlikte bir dağ turuna çıkmak istediklerinde Freud önce oğlunun, arkadaşının yanına ne kadar para alacağını araştırmasını sağlar, sonra da oğluna arkadaşının utanmaması için tam o kadar para verirdi.*”¹⁵

Çocuk eğitimin hassaslığına dair zihinsel yolculuğumuz devam ediyor:

Leon Sciaky ve Dostoyevski’den: Dayaksız Eğitim

Selanik Osmanlı şehri olmaktan çıkmak üzeredir. Ayaklanmalar, kargaşalar, ihtilaller birbirini izler. Leon Sciaky, Selanik’te yaşayan bir Yahudi ailenin çocuğudur. Hatıralarında kendi eğitimine verilen önem ve dikkatten büyük bir gururla bahseder. O zamanlar Selanik’te klasik Osmanlı mekteplerinin yanında yeni yeni açılmaya başlanan yabancı okullar da vardır. Sciaky, önceleri Yahudi mektebinde sonra ise özel bir Fransız okulunda eğitimine devam eder. Hatıralarında bu okullardaki eğitimin kalitesine, öğrencinin nasıl insan yerine konduğuna, eski cezaların kaldırılıp yeni ve daha insani cezalar getirildiğine özel bir vurgu yapar ve Osmanlı mekteplerinde maalesef hâlâ falakanın devam ettiğini söyler. Aslında eğitimde neleri, ne zamandan beri kaçırdığımıza bu hatıralar çok acı örnektir:

Meşhur falaka cezasını bilmeyen yoktur. Güya yaramaz çocukların ıslahı için bir ceza olarak kullanılan bu vahşi yöntemi hâliyle Sciaky de eleştiriyor ve kendi okullarında bu yöntemin çoktan tarihe karıştığını ve öğrenci disiplininde yepyeni yöntemler bulduklarını söylüyor:

13 Ernest Jones, *Freud Hayatı ve Eserleri*, s. 44.

14 *age.*, s. 502.

15 *age.*, s. 502.

“O sıralarda diğerk okullarda, okul kuralları çiğnendiğı zaman çocukları cezalandırmak için hâlâ falaka kullanılıyordu. Demir bir çubukla tutturulmuş iki menteşeli halka suçlunun ayak bileklerine takılır ve belli bir süre öylece bırakılırdı. Şalom Mektebi'ninse daha modern fikirleri vardı ve ben okula başlamadan uzun süre önce bedensel cezalardan vazgeçilmişti. Bunun yerine suçlu, işlediğı kabahatin ne olduğunu defalarca alt alta yazmak zorundaydı. ‘Sulema, sabahtan beri yanındakiyle konuşuyorsun’ derdi zarif matematik öğretmeni. ‘Yarına kadar üç yüz kere ‘ben çok konuşuyorum’ yazacaksın.’ ‘Ödevimi yapmadım’, ‘Küstah davrandım’, ‘Okula geç kaldım’ sıradan suçları ve girişimci ruhlu çocuklar, üzerinde yüz adet bu cümlelerden yazılı kâğıtları stoklayıp piyasa fiyatına satardı.”¹⁶

Sciaky, kendisinin de devam ettiği azınlık okullarında nasıl farklı bir eğitim verildiğini, ne kadar modern usullerle eğitildiklerini ballandıra ballandıra anlatıyor. Fransız okulunda, Selanik'teki hemen her milletten öğrenci vardır. Bunlar arasında müthiş bir dayanışma olur. Bazı dersleri kırlarda yapmak, Fransa'dan getirilen alet edevatla yepyeni sınıf ve çalışma mekânları oluşturmak, son derece anlayışlı öğretmenlerle beraber olmak gibi farklılıklarla “okul, sevinç ve heyecanla gitmek istediğimize büyüleyici bir yer olmuştuk. öfleyip pöhleyerek katlandığımız Türkçe dersini veren Beca Efendi bile keyfimizi kaçıramıyordu... Öğretmenler hem mesleki açıdan yeterli, hem de geniş görüşlüydü. Milliyet farkı gözetilmeksizin, ister dindar olsun ister agnostik, her insanın gerçekleri içtenlikle arayarak, anlayış ve hoş görüşle başarılı olabileceğine gerçekten inanan insanlardı.”¹⁷

Aşağı yukarı Sciaky'nin bahsettiğı devirleri anlatan Dostoyevski de *Karamazov Kardeşler*'de Rusya'da artık bazı okullarda bedenî cezaların kaldırıldığına ama kimilerinin bunu bir türlü kabule yanaşmadığına özel bir vurgu yapar ki dikkate şayandır:

Kolya, yoldaki bir köylüye takılır ve onunla alaylı alaylı konuşur. Köylü de buna kızarak onunla atışmaya girer ve ona “öğrenci misin?” diye sorar. Kolya da “evet” der. Bunun üzerine köylü “dayak yiyor musun?” diye tekrar sorar. Kolya “ara sıra” cevabını verir. Yanındaki arkadaşı Smurov şaşırır ve “dayak yediğimizi niye uydurdun?” diye hayretle Kolya'ya sorar. O da “gönlü hoş olsun diye” der. Smurov “nasıl yani?” deyince Kolya eğitim ve dayak ilişkisine dair o zamanki düşüncüyü şöyle anlatır:

“Bana bak Smurov, sözümü anlamayıp tekrar tekrar soranlardan hoşlanmam ben. Zaten bazı gerçeklerin açıklanması da kolay değil. Köylünün düşüncesine göre öğrenciye dayak atılır, atılmalı da. Hani dayak yemeyen öğrenciye akli ermez onun... Şimdi ben ona, bizi okulda dövmediklerini söylesem, düş kırıklığına uğrar adamcağız. Neyse sen buna akıl erdiremezsin. Halkla yolunu bilerek konuşmalı.”¹⁸

16 Leon Sciaky, *Elveda Selanik*, (Çev: Ünsal Eriş-Osman Çetin Deniztekin), Varlık Yay., İstanbul 2006, s. 87.

17 *age.*, s. 140-141.

18 Fyodor Mihayloviç Dostoyevski, *Karamazov Kardeşler*, (Çev: Nihal Yalaza Taluy), T. İş. Bank. Yay.,

Bunlar bu kısa yazı için yabancı yazarlardan seçtiğim çok özel eğitim vurguları. Montaigne’i okurkenki zihinsel yolculuğumuz devam ediyor.

Güvâhî, Behlül Dâna Kıssasıyla Çocuk Eğitimine Dikkat Çekiyor

Maalesef adını çok az andığımız, kendisinden çok az yararlandığımız kitaplardan biri de Güvâhî’nin *Pend-nâmesi*. Bir atasözleri sözlüğü mahiyetinde olan ve mesnevi kafiyeli bu manzum eser aynı zamanda içindeki kıssalarla da bir hikmetler ve öğütler kitabı. Yazımız vesilesiyle andığımız Behlül Dâna kıssasında vurgulanan ise bugün bile hâlâ ulaşamadığımız çok özel bir insan eğitimi dersi. Yazımızın başında andığımız o küçücük kıssada vurgulanan hikmetin tam bir somutlaması: Yani çocuğunu eğitmek istiyorsan bunu evlenmeden düşüneceksin!

Behlül, rivayetlere göre, Abbasi hükümdarı Harun Reşit devrinde yaşayan, ermiş ve arif bir meczuptur. Kendisiyle ilgili pek çok hikmetli hikâyeler anlatılmıştır. Mesela ona, “*Bağdat’ın delilerini sayar mısın?*” demişler, o da “*Bu sayıya sığmaz, isterseniz akıllılarını sayayım, çünkü akıllıları birkaç taneden fazla değildir*” demiş.¹⁹ Eski kitapların hikâye bölümlerinden, ibretli ve hikmetli kıssalar bahsinde ondan sık sık bahsedilir. İşte şair Güvâhî de ona atfedilen bir hikâyeye ile okuyucularına *altın değerinde* öğütler vermektedir.

Hikâye yirmi dört beyitten oluşmaktadır. Bekâr olan ve evlenmek istemeyen Behlül’ü dostları zorla evlendirirler. Ona güzel bir genç kız alırlar ve gerekli törenlerden sonra gerdek evine sokarlar. Behlül, karısını görünce önce sevinir ve yanına yatarak karısının karnını dinlemeye başlar. Biraz dinledikten sonra, birden feryat fiğan evden kaçarak gider. Bu hâli gören dostları, “*hey Behlül sana ne oldu, evlenmeye razı oldun, şimdi ne oldu da kaçyorsun*” diye bağırırlar. Peşinden yetişen dostları ne olup bittiğini merak etmektedirler ve ısrarla niçin kaçtığını sorarlar. Behlül kaçma sebebini şöyle açıklar:

*“Dedi hay işitin türlü haberler
Ayan oldu bana gizli eserler*

*Nigarı yatırıp üstünde durdum
Iraktan karnı üzre kulak vurdum*

*İşittim anda kavgalar acâib
Dahi çok türlü buyruklar garâib*

İstanbul 2014, s. 700-701.

19 İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yay., Ankara, s. 76.

*Dirilmiş anda bir çokluk cemâat
Kamusu müft-hâr u bî-kanâat*

*Dişi erkek karışık oğlan uşak
Dururlar çağrışup aç u yalincak*

*Kimi ekmek diler kimi et ü aş
Kimi kuru yemiş özler kimi yaş*

*Kimi kaftan u kimi kuşak ister
Kimi takye vü kimi yaşmak ister*

*Beni orada duyup içeriden
Hücûm ettiler önden hem geriden*

*Gelüben üşeler yanı başıma
Ağular katalar tatlı aşıma*

*Olardan kaçuben gittim bilin siz
Ne bâbundur benim avret oğul kız*

*Gerekdür anlara kesb-i firâvân
Bu hoşdur kim olam başuma sultân²⁰*

Behlül, önce karısının karnına kulağını dayayarak içeriyi dinlemiş ve kendince bazı sesler duymuş. Daha gerdeğe bile girmemiş bir genç kızın karnından çocuk sesleri gelmeyeceğine göre burada bazı simgesel anlatılar var demektir. Behlül, karısının karnından bazı sesler geldiğini, bu seslerin, erkek-kız çocuk sesleri olduğunu, kendisini görünce her biri başına üşüşerek bir şeyler istediğini söylüyor. Bu çocuklar, evliliği devam ederse, doğması muhtemel çocuklarıdır. Kimi ekmek istiyor, kimi yemek, kimi kuru istiyor kimi yaştan yiyecek, kimi elbise istiyor çeşit çeşit... Kimi kaftan istiyor, kimi kuşak, kimi takke istiyor kimi yaşmak... Eğer çocukları doğarsa bunları istemeyecek mi? Elbette isteyecekler. Geleceği bugünden gören ve o gelecekle gelecek olanlara hiç de hazır olmadığını fark eden bir akıl ehlinin ne güzel nasihatleri bunlar? Ne demeye geliyor?

20 Güvâhî, *Pend-nâme*, (Haz: Mehmet Hengirmen), K.T.B. Yay., Ankara 1983, s. 190-191.

Yani diyor ki Behlül “Ey insanlar, evlenin dediniz evlendik. Peki, evlilik sadece karı-koca olma durumu mudur? Erkek veya kadın yarın çocukları olmasıyla altüst olacak dengelerini korumaya güçleri yetecek mi? Hayatlarını, daha şimdiden gelecek olan günlerin karmaşık duygularına, pek çok sabır, tahammül ve fedakârlık isteyen anlarına hazırlıyorlar mı? Evlenmek kolay da, akıbette bizi bekleyen fedakârlıklara ne derecede dayanabileceğiz? Yarın bir gün çocuklarınız olduğunda onların sırtlarınıza boca edeceği o ağır mı ağır yükleri taşımaya hazır mısınız? Çocuk demek tümüyle anne babanın hayatının esarete dönmesi demek, bu esaretin getireceği tutsaklık günlerinin külfetini peşinen kabulleniyor musunuz? Belki de Behlül, o devir insanları içinde de çoluk-çocuğunu perişan eden insanları görmüştü ve yine belki de bütün insanlığa ders vermek için böyle bir kurgu yapmıştı.

Şimdi kendimize sorsak, hangimiz evlenmeden, Behlül Dâna'nın hassasiyetini taşıyorduk, böylesi bir ihtimal aklımıza geldi mi acaba? Hiç zannetmiyorum. Evliliğin cazibesi, külfetinden gayrı bir seyir takip eder. Eğer evlenecekler gözlerini külfetlere dikselerdi muhtemeldi ki evlilik sadece bir ütopya olarak kalırdı! Peki, çocuk olunca ne yapılacak? Yukarıdaki örneklerden de anlaşıldığı gibi, tam bir insan olarak yetiştirmenin azabı çekilecek, ihtimam ve alaka hat safhada olacak, hem de daha doğmadan. Akşemsettin hazretlerinin yaptığı gibi.

Evliya Çelebi Anlatıyor: Akşemsettin Çocuğunu Nasıl Severdi?

Yazdığı her hadiseye espri, olağanüstülük ve efsane katmaktan hoşlanan Evliya Çelebi, kimi şairleri anlatırken onların hayat hikâyelerini menkıbelerle süslemekten uzak durmamış. Onun Akşemsettin-zâde Hamdi hakkında kaydettikleri hakikaten ilginçtir. Çelebi'ye göre Hamdi daha annesinin karnında iken babası tarafından çok garip bir şekilde sevilirmiş:

“Bu zât batn-ı mâderde iken pederleri vâlidelerinin karnına urup ‘bre benim zî-akl-ı Aristo, zû-fünûn, şair, musannif, müellif oğlum’ derlermiş. Hikmet-i hüda zât rahm-ı mâderden müştâk olduktan sonra sekiz yaşında iken divan sahibi olup Leylâ ile Mecnûn kitabını ve Mevlid-i manzumu telif etmişlerdir. Ama Yusuf u Züleyhâsi makdur-ı beşer değildir. Hakikaten feyz-i ilahiye mazhar olan bir zekânın kelâmıdır. Ayasofya-yı kebîrin kubbesi ortasındaki altıntop altında telif edilmiştir ki güya mucize-gûdur. Aşk-ı ilahi ile âlûde olan kimselerin kelimât-ı dürer-bârları tabii böyle sâde olur. Bu zatın müddet-i ömürleri altmış sene olup 853 senesinde vefat etmekle pederleri cânibine defn dilmışlerdir. Yüz yetmiş kadar kütüp ve resâil yazmıştır. Ammâ Kıyâfetnâme’si ve Yûsuf u Züleyhâ’sı pek memdûhdur.”²¹

Ne diyor Evliya Çelebi? Hamdullah Hamdi'yi babası daha annesinin karnında dayken severmiş. Hem de nasıl? “Benim Aristo akıllım, ilimler sahibi, benim şair,

21 Mustafa İsen, “Edebiyat Tarihimizin Kaynaklarından Evliya Çelebi Seyahatnâmesi” Marmara Üniv. Fen-Edeb. Fak. Türklük Araştırmaları Dergisi IV., İstanbul 1989, s. 231,

kitaplar yazan oğlum!” diye severmiş. Dikkat buyurun daha çocuk doğmamış, bir babanın gayret, ihtimam ve sevgisine bakar mısınız? Devamla ne diyor Çelebi, tabii ki böyle sevilen çocuk böyle büyüyecekti. Hamdullah Hamdi sekiz yaşında divanını yazmıştı. Çelebi’ye göre Hamdullah Hamdi’nin, (hakikaten de Fuzûlî’nin *Leyla vü Mecnun*’u yazılıncaya kadar dillerde destan olmuş ve âdeta kutsal bir metin gibi okunmuş olan) *Yusuf u Züleyha* mesnevisi o kadar değerli bir eserdir ki sanki insan elinden çıkma değildir. Evliya Çelebi’ye göre Hamdullah Hamdi bu mesneviyle de kalmamış ve bunların dışında yüz yetmiş kadar eser kaleme almıştı. Daha annesinin karnındayken babası tarafından “Aristo oğlum” diye sevilen bir çocuktan da bu beklenirdi herhâlde!

Başlı başına çocuk eğitimine ayrılan ve her mısrası bugün bile bizlere ışık tutacak olan Nâbî’nin *Hayriye*’si ve ona benzer şekilde oluşturulan Vehbî’nin *Lutfiye*’si bu kısa yazıda geçiştirilecek kadar sıradan eserler değil. Bunu inşallah bir başka konuya ve yazıya bırakalım. Ama yazımızın mazmununa uygun olacağı için, Nâbî’nin çocuğunu olağanüstü bir şekilde yücelttiği şu mısraları da anarak:

*“Cigerüm pâresi ömrüm varı
Devha-i devletümün nev-bârı
Oldı zâtun senün iy nûr-ı basar
Zînet-i gülşen-i hestî-i peder
Salalu başuma zâtun sâye
Ben senünle bakaram dünyâya
Seni virdi bana iy feyz-meâb
Mevsim-i sinn-i kebirde Vehhâb”²²*

“Ey ciğerimin parçası, ömrümün varı! Ey mutluluk ağacımın taptaze meyvesi. Ey gözümün nuru yavrucuğum, senin varlığın babanın varlık bahçesinin gülü/süsü oldu. Senin varlığın banım başıma gölge saldığından beri ben dünyaya seninle bakıyorum. Ey feyizler kaynağı yavrucuğım, seni bana Vehhab olan Tanrım yaşlılık zamanında lütfetti!”

Babaları tarafından böyle iltifatlara mazhar olmuş kaç evlat var acaba? Böyle babalar olmak için ne yapmalı? Çocuklarımızın Hamdullah Hamdiler, Montaigneler olması için onları nasıl eğitmeli? Yukarıda neler yapılacağı anlatılmaya çalışıldı. Bir de çocuğa Halide Nusret Zorlutuna’nın şu yüce bakışıyla bakılmalı değil mi? “*Bir yaşından yirmi yaşına kadar her çocuk, bence zevkle okunmaya değer meraklı bir kitap; karşısında uzun uzun, hayran hayran düşünülecek bir bilinmeyenler âlemdir.*”²³

22 Nâbî, *Hayriyye-i Nâbî*, (Haz: Mahmut Kaplan), AKM Yay. Ankara 2008, 2. baskı, 67, 71-73. beyitler

23 Halide Nusret Zorlutuna, *Benim Küçük Dostlarım*, Kültür Bak. Yay., Ankara 1976, s. 7.